

ACADEMIA ROMÂNĂ
MEMORIILE SECȚIUNII ISTORICE
SERIA III TOMUL VI MEM. 4

GOLEȘTII ȘI ALȚI ELEVI
AI LUI TÖPFFER IN GENEVA

DE

N. IORGA

MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

CĂLTVRA NAȚIONALĂ
BUCUREȘTI

1925

GOLEȘTII ȘI ALȚI ELEVI AI LUI TÖPFFER IN GENEVA

DE

N. IORGA

MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

Ședința dela 11 Decembrie 1925

Prezența școlarilor români la Geneva formează unul din capitolele cele mai interesante ale vechilor noastre legături cu Apusul.

Relațiile, începute într'o vreme când limba franceză eră așa de cunoscută și iubită la noi, în cercurile boierești, dar ideile franceze, cele liberale ca și cele revoluționare, erau ținute în privighiere, și, pentru ireligiozitatea care se atribuiă Parisului, urmărite de paza fricoasă a consulatului rusesc, care-și însușiă dreptul de control și asupra vieții noastre sufletești, au durat vreo zece ani cu intensitate, dar niciodată n'au putut fi rupte cu desăvârșire, — un Nicolae Filipescu și fiul său, un G. Balș, colegul nostru, făcându-și învățătura în acest mediu, care unește cu delicateța simțirii și precizia cugetării franceze un deosebit scrupul pentru o vieță morală plină de religiositate și o iubire tradițională pentru un civism conștient de toate datoriile sale.

Totuș niciodată nu s'a scris capitolul care se cuvine Genevei în evoluția noastră culturală de-a lungul bogatului veac care s'a încheiat dăunăzi și în care și-a trăit toată tineretea generația mea.

* * *

Relațiile acestea culturale ale Românilor cu cetatea lui Calvin, așezată lângă retragerea lui Voltaire și lângă locul calmelor meditații ale fetei lui Necker, doamna de Staël, continuau o altă tradiție: aceea a legăturilor Ardealului reformat cu capitala însăși a Reformei de caracter francez, latin.

Sunt multe izvoare cari pot lămuri asupra studenților ardeleni, mai ales unguri, cari au ajuns între zidurile Genevei. Astăzi, toată informația generală asupra lor e strânsă în cărticica apărută acolo la 1860, *Le livre du recteur, catalogue des étudiants de l'Académie de Genève*, repertoriu la care vom ajunge și pentru «Valahii» noștri din vremea mai nouă.

Încă dela 1707 apare un «Dobrouzki», teolog transilvan, la 1719 un Adam Fecior (Ficsor) «de Koevesd», din Transilvania, la 1727 un Gheorghe Küreosi din Vașarheiu, la 1729 «Transilvano-Ungurul» Gheorghe Zágony, la 1731 un alt Secuiu din Vașarheiu, la 1733 un Ioan Bajoki, care începuse învățând șase ani la Cluj, la 1753 Ardeleanul Samuil Zalanyi, la 1757 alt «Transilvano-Ungur», Martin Szilágyi, ca și Samuel Nagy din 1760, Ștefan Szathmary din 1763 fiind «Debretzino-Hungarus». La 1775 ca Transilvan apare Samuel Kassai, la 1779 un Samuel Bodola, de origine îndoelnică, la 1785 un Nicolae Starkányi, la 1787 un Corneliu «Witályos». Seria urmează prin Ardeleanul Andrei Kovács (1789), prin Gherasim (Gerson) Fodor, «Debrecino-Hungarus» (1790), prin Secuiul din Brașov Gheorghe Rákosi (1791), prin Mihai Mazsik din Dobrițin (1792), încheindu-se cu începutul veacului al XIX-lea. Toți aceștia sunt teologi, meniți să prindă un loc în clerul calvin maghiar al Ardealului.

Dela o vreme însă apar ca studenți și la alte materii răsăriteni, de nație grecească, din deosebitele provincii.

Lăsăm la o parte episodul negocierilor, care păreau să ducă la o alianță durabilă, cu patriarhul de Constantinopol Chiril Lukaris, despre al cărui rol în raport cu țările noastre sper să mă pot ocupa deosebit, el fiind deosebit de important, negocieri cari aduc la Geneva pe un Mitrofan Kritopulo Macedoneanul (1617)¹⁾, pe un Cretan, Francisc Portus din Retymno, născut la 1511, după ce predase la Modena și la Ferrara, fiind profesor al fiicelor ducesei Renata, fiica lui Francisc I-iu, eră prezentat în 1561 de Calvin el însuși²⁾.

Grecii cei noi vin dela Constantinopol, ca Dimitrie Schină din 1808, ca un alt Constantinopolitan, «Demetter», la filozofie, după aceea. Aflăm, pe lângă Smirniotul Aristide Moraitinis la 1824, student în drept³⁾, pe

¹⁾ Jean-Antoine Gautier, *Histoire de Genève*, VII, Geneva 1909, și pp. 155-6, 245-6, 306 și nota 3.

²⁾ Charles Borgeaud, *Histoire de l'Université de Genève, l'Académie de Calvin* (1559-1798), Geneva, 1900.

³⁾ *Le livre du recteur* citat.

Elefterie Buduris, pe doi Zantioți, pe un Caliga din Smirna, un Stravopodis din Zante, un Miaulis din Hydra.

Din călătoria lui Dinicu Golescu cunoaștem aprecierea lui asupra Genevei, unde-i învățau fiii și nepoții de frate. În orașul mare regretă lipsa arhitecturii nouă, care-l cuceri. Lacul de Geneva e «balta», Rhônul o «gârlă». Mașinile, ca pretutindeni, îl interesează foarte mult. «Ioan Iacov Russò» îi răsare în minte la vederea tăblițelor pe stradă și pe casa care l-a adăpostit, și îndemnuri către ai lui îi vin pe buze, ca «să răsplătească cei buni și folositori cu vecinică slavă». Câte o «soțietă de oameni învățați» îi pare demnă de a fi pomenită, ca și «bibliothica obștească», «observatorium», «cabinetul firesc», «școala obștească pentru învățarea zugrăvelii», cea «pentru scobitul în piatră și într'alte metaluri», «școala Universitate pentru tot cursul învățăturilor», «institutiunile și pansioanele», cari-l fac a servi compatrioților săi o recomandăție pentru a urmă asemenea școli. Biată *minte isteată* de curagios progresist care se luptă cu terminji pe cari încă nu i-a stabilit Eliad! N'am izbutit să găsec documentele înscrierii lui Ștefan și Nicolae Golescu, dar s'a păstrat însemnarea în Arhivă, că ei, frații cei doi, au înaintat cererea lor de înscriere la 17 Octomvrie 1826. La 1827 ei apar între studenții în filozofie, alături — ciudată potrivire, căci Carol I-iu eră să locuiască în casa din București pe care Dinicu, după declarația lui Ubcini în «Guidul» Balcanilor, ziceă că o clădește mare «pentru viitor» — alături, zic, de «prințul de Hohenzollern». Un Român din Balcani li eră coleg în 1828, Dimitrie Strâmbu (*Stroumbo*) din Ianina, pe care-l găsim la 1828.

Viitorul jurist Constantin Brăiloiu, vărul Goleștilor, elev al dascălilor Stancu și Grigore, ca și, se pare, al lui Constantin Munteniotes, nu e înscris în «cartea Rectorului». El eră însă în Geneva la 1828. Am tipărit și rezumat demult, în volumul X al colecției Hurmuzaki, scrisori ale lui. Cea din 17/29 Iunie către tatăl său arată ce adânci prefaceri produceă în sufletul tinerilor noștri mediul genevez. Vorbind de ocupația rusească, pe care n'o simte dureros, studentul oltean se bucură că boierii vor putea să ajute pe contele Pahlen ca «să asigure fericirea bieților țărani», «să statornicească legi bune», să «bazeze pe echitate și justiție o nouă administrație», într'un cuvânt «să ni asigure un viitor fericit». Și exemplul Elveției îi stă înainte, al «virtuoasei Elveții» care i-a învederat «în perfecție și vițiile organizației noastre sociale». Acolo, la Muzeu, a văzut cum se expun obiectele de artă, dându-se

și premii, pentru ca «publicul să nu meargă să cumpere în străinătate ce poate avea în țară» și astfel «nu va ieși numerarul», cum se dau, la «fête des promotions», premii școlarelor, la biserica de căpetenie, în sunetele muzicii militare, în prezența sindicilor, pastorilor, advocaților și «statului-major», a rectorului Academiei, «pe care», scrie Brăiloiu, «am onoarea să-l cunosc în particular». A văzut și pe un Grec dela mecanică luând un premiu. «Am, acuma, dreptate ori ba să spun că țara noastră e nenorocită?» Tânărul, care mai cerea bani «pă desupra, ca fuioru popi», pentru «piano sau pictură», vorbea de «afecșionul și respectul» «față de «neica Dinică». Eră, în această vară a anului 1828, înscris la logică, economie politică, drept, limbile clasice, algebră și geometrie. Dar se doriă la Strasbourg sau la Paris¹⁾.

Goleștii nu mai apar. Brăiloiu scrie la 15 Mart 1829 că Logofătul Dinicu și i-a chemat înapoi pentrucă, «neștiind la sosire decât grecește și franțuzește, n'au apucat a învăța nimic»²⁾. Dar acuma fuseseră aduși de însuși fostul Domn moldovean Mihai Suțu, a cărui soră, Frosina, luase pe un Vlădoianu, unchiul lui Brăiloiu, trei dintre beizadelele lui, cari sunt arătați ca vrednici de simpatii în Geneva³⁾.

Greci erau pe atunci mai mulți acolo. La drept un Ioan Topalis din Ianina, la filozofie, pe lângă alt Strâmbu, Petru, un Ioan Papadopulo din «Arka», un Dimitrie Buduris, din Hydra. Pe atunci bancherul genevez Eynard, a cărui corespondență se păstrează în Arhivele din Geneva (o parte, fiind tipărită de curând de membrul nostru corespondent, d-l Édouard Chapuisat), avea o mare influență asupra Greciei înviate și el eră de sigur acela care atrăgea în orașul său pe aceste odrasle elenice.

Doi Filipești, Constantin, la drept, Alexandru, la filozofie, studiau la Geneva la 1832⁴⁾. Dar tot în acel an își deschidea școala particulară un om cu ale cărui opere, de cea mai perfectă simplitate și precizie de stil, se mândrește, nu numai orașul său de naștere, ci și literatura franceză a timpului, Rodolphe Töpffer.

Fiu de pictor, având o mamă germană, Kaunitz-Couris, doriă să urmeze și el această vocație. Oprit de o boală de ochi, care l-a amenințat toată vieța cu orbirea, el a trebuit să-și părăsească visul, deși rare ori

¹⁾ Hurmuzaki, X, p. 621 și urm.

²⁾ P. 623, nota 1, la sfârșit.

³⁾ Locurile citate.

⁴⁾ *Livre du recteur* citat.

o doctrină estetică a fost expusă cu mai multă claritate și cu mai multă iubire decât dânsul. La 1822 eră «sous-maître» într'un institut din Geneva. Ucenic al lui Rousseau, el spunea, vorbind de «Souvenirs d'Orient» a le lui Marcellus, despre «casele albe, nouă» în cari se ascund «suflete decrepite», despre «aspra libertate, după care alergăm oboșiți și însângerați», «despre gustul prea excitat și desfigurat al lumii pariziene, în care numai caricaturile făcute cu spirit, întortocherile fantastice ale figurilor, cum le produc un Victor Hugo, Al. Dumas, Balzac, etc., par a face încă furori ¹⁾». Cine gândește așa, lăudând Răsăritul, plin de mai multă fericire în «barbaria» lui, aveă ceea ce trebuie pentru a riscă experiențe în învățământ.

Avem în caietele lui Töpffer, încă din 1830, știri despre elevii pe cari și-i adunase. Iată numele celor dintâi: Zanolla, Lucien, Blondel, Roulet, Guébbard, Strada, Gronnal (?), Cusnod (?), Hagemann, Sonnenberg, Runten, Fontanelli, Tavart, Duseigneur, Marre, Audéroud, Patry, A. Prévost, Hentsch, Victor, Macier, Livingston, H. Melly și C. Melly, Roux, Reville, Pictet, A. și H. Beaumont, Déodati, P. Prévost, Grecii Pascalis, Stravopedi, Papadopulo și Chrysi, trimiși de Capodistria, Români Suțu și Stamati. Indată se adaugă un Hrisoscoleu, un Manu, un Ghica, Alexandru și Radu Goleșcu, verii celor dela 1826. Un Nicolae Nicolescu e menționat în același an, și pentru el se primesc 550 de franci. Ghica nu stă, Niculescu răsare la Paris, în Rue des Francs Bourgeois, S. Michel, 8, dar Manu tatăl continuă a plăti prin frații Vlastò la Viena pensiunea fiului. Din note se vede că se făceau versiuni latine și grecești, că se învăță geografia, retorica, istoria, se făcea clasă de arme, de balet în salon, de desemn, se recită. Se cercetau scrisorile. Elevii erau trimiși și la concerte, la teatru, ca Hrisoscoleu și Goleștii, dintre cari Alexandru e trecut cu un geam spart: la 1831. Tatăl celor din urmă trimiteă odată 3.485 de franci din pensiunea de 4.426.

Carnetul din 1832 lipsește. Cel din 1833 ²⁾ arată ca fiindând în institut pe Hrisoscoleu, pe «Rodolphe» Goleșcu, cu obișnuitele spargerii de geamuri, dar și unul și altul pleacă în iarnă, lăsând loc unui Englez, Langdon, unui Perdonnet. La 8 Octomvrie se înseamnă plecarea lor: «Partis les Goleșco. Remis 100 francs de poche pour le voyage. Je leur

¹⁾ 21—1162, 37 al Bibl. din Geneva.

²⁾ Ms. 75 *ibid.*

ferai passer 400 et le règlement du compte. Écrit à Mr. Odier pour les Golesco». Și mai departe: «Écrit à Golesko. Ils reçoivent 142 francs plus, que je leur envoie à tirer chez Mr. Odier». Se scrie și lui Nicolescu, d-nei Elena Hrisoscoleu în București, prin frații Vlasto și Ștefan Moscu, «Mr. Étienne de Moskou».

Cum avem între hârtiile lui Töpffer actele unei călătorii în Italia, pașaportul eliberat la 6 Septemvrie 1833 cuprinde aceste prețioase știri despre elevii români: «Alexandre Chrysoșcoleo, Bucharest, 14 ans, Rodolphe Golesco, Bucharest, 17 ans, Alexandre Golesco, Bucharest, 16 ans»¹⁾.

În 1834 frații își primesc, după al treilea carnet, diploma: «Martin. Envoyé par lui certificat à Golesco». Nicolescu e încă pomenit pentru datoria de 500 de franci pe care o lăsase²⁾.

În 1837—8, un Suțu, Ioan, eră la institut, în al treilea an, ca și un Plaginòs (Plainò), și pentru el se scrie «à Mr. le prince Nicolas Soutzo à Yassy», mai târziu «à Madame la princesse C. Soutzo, Jassy, Moldavie, par l'Autriche». Se judecă Plainò ca stăpân pe limba germană: «il ne leur faut que de l'exercice». Programul cuprindeă acum la limbile clasice: Homer, Ciropedia, lauda lui Agesilau, Virgil, Verrinele lui Cicerone.

Alături de Grecul Pantaleon Salvago din Chios, de Ioan «Messinèso», alt Grec la drept, colegi cu vestitul autor al «Jurnalului» filosofic Henri Frédéric Amiel, găsim și în «Cartea rectorului» pe cei doi «Valahi» de sânge grecesc: Alexandru Suțu din Iași și Alexandru Plaginòs, tot din Iași, «admiși în anul al doilea de studii preparatorii». Se adaugă însă și un «Valaho-Grec» din București, Grigore Filiti, «Grégoire Philitès», după care abiă la 1859 va veni un Constantin Filiti.

Carnetul din 1839, când se adaugă un Calergi din Petersburg, arată că Suțu și colegii săi sunt muștrați pentru purtări necorespunzătoare cu scopul moral al institutului: «abus..., tromperie..., boisson, pipe, dettes, argent non déclaré, classes quittées, livres vendus..., la ruse et le mensonge organisés..., l'habitude ancrée, methodique de duper ses maîtres..., promenades, bal: encore hier au soir»³⁾. Suțu eră extern.

În 1841, la 15 Septemvrie, întră acum și un Cantacuzino: «reçu pension», scrie Töpffer, «J. Cantacuzène, amené par Mr. le dr. Neumann,

¹⁾ Ms. 76 *ibid.*

²⁾ Ms. 77 *ibid.*

³⁾ Ms. 79 *ibid.*

professeur de droit à Vienne... Point d'instructions. Musique, des p/s (*sic*), anglais, histoire, géographie, arithmétique, pr. (*sic*), arithmétique raisonnée, algèbre, géométrie, français, allemand, si possible, 1 p/s pour littérature, grec si on n'a pas fait (on l'a laissé libre de choisir le latin), latin». Cantacuzino, care e Zizin, traducătorul lui Schopenhauer, — Constantin Plaginòs pârând a fi ginerele lui Știrbei-Vodă—, se pregătiă pentru bacalaureat. Se puteă scrie despre dânsul că s'a aclimatizat ușor: «A M M. Hennigstein pour Cantacuzène; pas plus de mal du pays que moi-même». Datoriile se încassează greu. Se scrie la Iași într'un chip «convenable, mais instant».

Iată acum și un Bucovinean, Mustăță, venit pentru disciplină: «Écrit», spune carnetul, «au baron Jean de Moustatza: arrivée, détails, je demande des directions. Deux points, autorité, argent. Un prospectus inclus: Mr. le baron Jean de Moustatza, sous le couvert de MM. Henikstein et C-ie, à Czernovitz en Boukovine», prin care se trimiteau și banii pentru Cantacuzino. Se face și o călătorie în Italia, în care e luat Suțu, ținându-se și socoteala la o parte.

În 1842 Cantacuzino e acuma la Paris, și fostul lui profesor îi scrie pe adresa: St. Jacques 228¹⁾.

Töpffer n'a uitat pe școlarii lui Români: câteva linii, bine cunoscute, din operele lui dau portretul moral al Goleștilor: «Rodolphe» cu «tour-nure Titan, épaule Farnèse, mollets piliers», răzând pe colegi și răzând de toate prostiile bandei, Alexandru, plin de matematică, de didactică, de argumente, de principii și de formule, sentimental și entuziast, iubitor de natură și orator din naștere²⁾. De sigur că și mai puțin au uitat acei școlari pe acest învățător de o așa de înaltă valoare intelectuală și literară.

¹⁾ V. și mssele 81, 82.

²⁾ Excursie la mănăstirea din Parma, descrisă de Stendhal; *Nouveaux voyages en zigzag*, ed. 1864, p. 3. Cf. G. Bengescu, *Les Goleșco*, Paris, f. d., p. 238. Se verifică în notă după pietrele de mormânt din parcul dela Golești datele lui de naștere. Alexandru moare în 1873; Radu în 1862 încă.

